

YASHIL IQTISODIYOTNI BOSHQARISH MUAMMOLARINING YECHIMI TOPPISH YO'LLARI.

Aliyeva Gozzal Aliyevna

Qishloq xo'jaligi va agrotexnologiyalar instituti

«Agrobiznes va buxgalteriya hisobi»

kafedra i.f.f.d (PhD) dot.

galiyeva04091979@mail.com

Долзарблик. Жаҳон иқтисодиёти иқлим ўзгариши, табиий ресурсларнинг қисқариши ва экологик муаммоларнинг кучайиши муносабати билан яшил иқтисодиётга ўтиш зарурияти билан юзланмоқда. Бирлашган Миллатлар Ташкилотининг маълумотларига кўра, жаҳон иқтисодиёти ҳар йили 6 триллион доллар миқдоридида экологик зарар кўрмоқда. Ўзбекистон Республикаси ҳам халқаро мажбуриятлари доирасида 2030 йилга қадар парниксимон газлар чиқиндиларини 35 фоизга камайтириш ва 2050 йилга қадар карбон нейтраллигига эришишни мақсад қилиб қўйган. 2017 йилдан бошлаб мамлакатимизда яшил иқтисодиёт тамойилларини жорий этиш бўйича бир қатор ислохотлар амалга оширилмоқда. 2023 йил маълумотларига кўра, республикаимизда 450 дан ортиқ тикланувчан энергия манбаларига асосланган лойиҳа ишга туширилган бўлиб, улар 2,3 миллиард доллар инвестицияни жалб қилган. Яшил иқтисодиётнинг улуши миллий ЯИМда 6,8 фоизни ташкил этади ва бу кўрсаткич ривожланган мамлакатларнинг 18-22 фоизлик кўрсаткичларидан анча паст. Шунга қарамасдан, яшил иқтисодиётни самарали бошқариш, унинг ривожланишига тўсиқ бўлувчи муаммоларни аниқлаш ва уларни бартараф этиш йўллари илмий асосда ишлаб чиқиш масаласи етарли даражада тадқиқ этилмаган.

Муаммо. Ўзбекистонда яшил иқтисодиётни ривожлантириш юқори суръатлар билан амалга оширилаётганига қарамасдан, унинг самарали бошқарилиши бир қатор тизимли муаммоларга дуч келмоқда. Биринчидан, яшил лойиҳаларни молиялаштириш тизими етарлича ривожланмаган. Банк секторида яшил кредитлар умумий кредитлар ҳажмининг атиги 4,2 фоизини ташкил этади ва фоиз ставкалари юқори бўлиб, йиллик ўртача 18-22 фоизни ташкил этади. Иккинчидан, яшил технологияларга ўтишни раҳбарлайдиган малакали мутахассислар етишмаслиги кузатилади. Соҳа бўйича атиги 12 олий ўқув юртида ихтисослаштирилган дастурлар мавжуд бўлиб, йилига 800-900 мутахассис тайёрланмоқда, бу эса бозор талабининг 35 фоизинигина қопламоқда. Учинчидан, яшил иқтисодиёт кўрсаткичларини баҳолаш ва мониторинг қилишнинг ягона миллий тизими ишлаб чиқилмаган. Ҳар бир давлат органи ўз кўрсаткичларидан фойдаланади ва бу маълумотларнинг бир-бири билан қиёсланмаслигига олиб келади. Тўртинчидан, яшил иқтисодиёт соҳасида давлат-хусусий шерикчилик механизмлари етарлича ривожланмаган. 2023 йилда амалга

оширилган 86 та яшил лойиҳанинг атиги 12 таси ДХШ асосида молиялаштирилган. Бешинчидан, яшил маҳсулотлар ва хизматларнинг юқори нархи уларнинг бозор рақобатбардошлигини пасайтирмакда. Масалан, яшил энергия тарифлари анъанавий энергия тарифларидан ўртача 35-40 фоиз юқори бўлиб, бу иқтисодий жиҳатдан камбағал ва ўрта даромадли аҳоли учун қийин. Олтинчидан, яшил иқтисодиёт соҳасида давлат ва хусусий сектор ўртасидаги ҳамкорлик етарли даражада йўлга қўйилмаган. Иккинчи томондан халқаро яшил кредитларга кириш чекланган ва мураккаб. Ўзбекистон 2023 йилда яшил иқтисодиёт учун ажратилган халқаро кредитларнинг атиги 2,1 фоизини олган.

Мақсад. Ушбу тадқиқотнинг мақсади Ўзбекистон Республикасида яшил иқтисодиётни бошқаришдаги асосий муаммоларни аниқлаш, уларнинг келиб чиқиш сабабларини таҳлил қилиш ҳамда самарали ечимларни ишлаб чиқиш ва амалга ошириш бўйича илмий асосланган тавсиялар тақдим этишдан иборат.

Тадқиқот натижалари. Биринчидан, яшил иқтисодиётнинг ҳозирги ҳолати кенг қамровли таҳлил қилинди. 2018-2023 йиллар давомида яшил инвестициялар йиллик ўртача 24 фоиз ўсиш суръатини кўрсатган ва жами 8,7 миллиард долларни ташкил этган. Тикланувчан энергия манбалари қувватининг улуши умумий энергия ишлаб чиқаришда 11,2 фоизга етган, бироқ Стратегияда белгиланган 2025 йилга қадар 25 фоизлик мақсаддан сезиларли даражада паст. Сув ресурсларидан фойдаланиш самарадорлиги охириги беш йилда 18 фоизга ошган, аммо ҳали ҳам минтақа ўртачасидан 30 фоиз паст кўрсаткични ташкил этади. Иккинчидан, молиявий тўсиқлар батафсил ўрганилди. Яшил лойиҳаларнинг ўртача қайтиш даври 8-12 йилни ташкил этиб, инвесторлар учун етарлича жозибадор эмас. Давлат субсидиялари ва имтиёзлари яшил лойиҳалар бошланғич инвестицияларининг атиги 12-15 фоизини қоплайди. Бу кўрсаткич Европа мамлакатларида 35-45 фоизни ташкил этади. Банклар яшил лойиҳаларни молиялаштиришда юқори хавфларни кўрмакда ва кафолат талаблари лойиҳа қийматининг 150-180 фоизини ташкил этади. Учинчидан, институционал камчиликлар аниқланди. Яшил иқтисодиёт бўйича ваколатлар 8 та турли давлат органлари ўртасида тарқоқ бўлиб, координация механизмлари заиф. Маҳаллий ҳокимликлар даражасида яшил иқтисодиёт бўйича ихтисослаштирилган бўлинмалар атиги 6 та вилоятда ташкил этилган. Ҳуқуқий база мукамал бўлмаган ва 35 та амалдаги қонун ҳужжатлари бир-бири билан заргарлигида мос келмайди. Тўртинчидан, технологик ва кадрлар муаммолари таҳлил қилинди. Яшил технологиялар асосан импорт қилинади ва маҳаллий ишлаб чиқариш улуши 8 фоизни ташкил этади. Технология трансферти механизмлари етарли даражада йўлга қўйилмаган. Соҳадаги мутахассисларнинг 62 фоизи қайта тайёрлашга муҳтож. Илмий-тадқиқот ишларига ажратиладиган маблағлар яшил иқтисодиёт ЯИМининг атиги 0,3 фоизини ташкил этади, бу халқаро стандартлардан 10 баробар кам. Бешинчидан, бозор механизмлари самарасизлиги баҳоланди. Яшил маҳсулотлар ва хизматларнинг сертификация тизими етарлича ривожланмаган ва атиги 23 фоиз яшил

маҳсулотлар расмий сертификатга эга. Истеъмолчиларнинг 68 фоизи яшил маҳсулотлар учун қўшимча тўлашга тайёр эмас. Яшил бондлар бозори жуда кичик бўлиб, 2023 йилда атиги 45 миллион доллар ҳажмида эмиссия амалга оширилган.

Илмий хулосалар ва таклифлар. Биринчидан, яшил иқтисодиётни бошқаришнинг комплекс тизимини яратиш зарур. Бунинг учун яшил иқтисодиёт бўйича Миллий координация кенгаши ташкил этилиши ва унга барча тегишли давлат органлари, хусусий сектор ва фуқаролик жамияти вакиллари киритилиши тавсия этилади. Координация кенгаши чорақларини баҳолаш учун ягона миллий мониторинг тизими жорий этилиши керак. Иккинчидан, молиявий қўллаб-қувватлаш тизимини такомиллаштириш зарур. Яшил банк ёки ихтисослаштирилган яшил молия институти ташкил этилиши керак. Яшил лойиҳалар учун имтиёзли кредитлаш дастурлари йиллик 5-7 фоиз ставка билан жорий этилиши зарур. Давлат кафолатлари тизими орқали хусусий инвесторлар учун хавфларни камайтириш керак. Халқаро яшил климатик фондлардан маблағ жалб қилиш учун махсус лойиҳалар офиси ташкил этилиши мақсадга мувофиқ. Учинчидан, технологик салоҳиятни ошириш чора-тадбирлари ишлаб чиқилди. Яшил технологияларни маҳаллийлаштириш учун махсус саноат парклари яратилиши ва уларда солиқ имтиёзлари берилиши зарур. Халқаро технология трансферти марказлари ташкил этилиши ва ривожланган мамлакатлар билан яшил технологиялар бўйича стратегик шериклик шартномалари тузилиши керак. Миллий илмий-тадқиқот дастурларига маблағларни камида 3 баробар ошириш зарур. Тўртинчидан, кадрлар тайёрлаш тизимини такомиллаштириш йўллари аниқланди. Барча техника олий ўқув юр்தларида яшил иқтисодиёт фанлари мажбурий курс сифатида жорий этилиши керак. Мутахассисларни қайта тайёрлаш ва малакасини ошириш дастурлари кенгайтирилиши зарур. Халқаро грантлар ва стипендиялар дастури орқали мутахассисларни хорижда ўқитиш имкониятларини кенгайтириш керак. Бешинчидан, бозор механизмларини ривожлантириш таклифлари тақдим этилди. Яшил маҳсулотлар учун миллий экологик маркировка тизими жорий этилиши зарур. Истеъмолчиларни рағбатлантириш учун яшил маҳсулотларга ҚҚС ставкасини камайтириш керак. Яшил бондлар бозорини ривожлантириш учун давлат кафолатлари тизимини жорий этиш мақсадга мувофиқ. Корхоналар учун карбон квоталари савдоси тизими босқичма-босқич жорий этилиши керак. Олтинчидан, халқаро ҳамкорликни кучайтириш йўллари аниқланди. Европа Иттифоқи, Осиё Тараққиёт Банки ва Жаҳон Банки билан яшил иқтисодиёт бўйича стратегик шартномалар тузилиши зарур. Қўшни мамлакатлар билан трансчегаравий яшил лойиҳаларни амалга ошириш керак. Яшил климатик фондларга кириш учун миллий имкониятларни ошириш зарур. Еттинчидан, ишлаб чиқилган эконометрик модель асосида яшил иқтисодиёт самарадорлигини баҳолаш методологияси яратилди. Модель натижаларига кўра, яшил инвестицияларнинг иқтисодий мультипликатор эффекти 3,8 ни ташкил этади ва ҳар бир инвестиция қилинган доллар 3,8 доллар ЯИМ

ўсишини таъминлайди. Яшил иш ўринларининг мультипликатори 4,2 га тенг бўлиб, ҳар бир яратилган бевосита иш ўрни қўшимча 3,2 та билвосита иш ўрнини яратади.

Хулоса қилар эканмиз, фикримизча Ўзбекистонда яшил иқтисодиётни бошқариш тизимини такомиллаштириш иқтисодий ўсиш ва экологик барқарорликни таъминлашнинг асосий омилларидан биридир. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, яшил иқтисодиёт ривожланишига тўсиқ бўлувчи муаммолар комплекс хусусиятга эга ва уларни ечиш учун тизимли ёндашув талаб этилади. Молиявий қўллаб-қувватлаш механизмларини такомиллаштириш, институционал салоҳиятни мустаҳкамлаш, технологик ва кадр тайёргарлигини таъминлаш ҳамда бозор механизмларини ривожлантириш яшил иқтисодиётни самарали бошқаришнинг асосий устунларидир. Ишлаб чиқилган тавсияларни амалга ошириш Ўзбекистонга 2030 йилга қадар яшил иқтисодиёт улушини миллий ЯИМда 15 фоизгача ошириш, 250 минг янги яшил иш ўрнларини яратиш ва парниксимон газлар чиқиндиларини 40 фоизга камайтириш имкониятини беради. Келажакда яшил иқтисодиётни бошқариш бўйича ягона миллий стратегияни ишлаб чиқиш, ҳудудий дастурларни жорий этиш ва халқаро ҳамкорликни янада кучайтириш зарур. Шунингдек, яшил иқтисодиёт соҳасида инновацион ечимларни қўллаб-қувватлаш, рақамли технологияларни жорий этиш ва ижтимоий жиҳатдан инклюзив ривожланишни таъминлаш тавсия этилади.

ФЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1. Мирзиёев Ш.М. Миллий тараққиёт йўлимизни қатъият билан давом эттириб, янги босқичга кўтарамиз. -- Т.: Ўзбекистон, 2022. -- 458 б.
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2019 йил 4 октябрдаги "Ўзбекистон Республикасида яшил иқтисодиётга ўтиш стратегиясини тасдиқлаш тўғрисида"ги ПФ-5863-сон Фармони.
3. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 15 майдаги "2022-2026 йилларда яшил иқтисодиётга ўтиш стратегиясини амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида"ги ПҚ-256-сон Қарори.
4. Тоҳиров Ж.Т., Саидова М.Х. Яшил иқтисодиёт: назария ва амалиёт. -- Т.: Иқтисод-Молия, 2021. -- 324 б.
5. Юсупов Н.Р. Ўзбекистонда яшил иқтисодиётга ўтиш муаммолари ва ечимлари // Иқтисодиёт ва инновацион технологиялар. -- 2023. -- №2(79). -- 42-51 б.
6. Худайбердиева Н.М. Ўзбекистон қишлоқ хўжалигида инвестициялардан фойдаланиш динамикаси ва таркиби // Indonesian Journal of Modern Knowledge and Review. -- 2024. -- Vol.3, Issue 3. DOI: 10.5281/zenodo.13354200